

GLOBALIZACIJA U EKONOMSKOM KONTEKSTU

VESELIN DRAŠKOVIĆ, Fakultet za pomorstvo u Kotoru

RADISLAV JOVOVIĆ, Ekonomski fakultet u Podgorici

Apstrakt: U ovom radu se pokušava objasniti suština ekonomske globalizacije kao kvalitetno novog i višeg stadijuma internacionalizacije privrednog života i megatrendovske dominantne svjetskog razvoja, koja se uopšteno može generisati u otvorenosti i liberalizaciji privreda, formiranju globalnih finansijskih i drugih tržišta, kao i nadnacionalnih ekonomskih mostova čiju tehnološku podlogu čine globalne informaciono-komunikacione mreže, a organizacionu podlogu strategijske alijanse i virtualne firme. Autori naglašavaju prioritet ekonomskih impulsa i motiva globalizacije kao savremenog razvojnog procesa ljudskog društva u konglomeratu ostalih interesa (političkih, socijalnih, kulturnih i drugih), ali i njen objektivni i nepovratni karakter.

Ključne riječi: globalizacija, informacija, postindustrijska civilizacija.

Abstract: In this paper we have tried to explain the essence of economics globalization as qualitative and higher stadium of internationalization of economic life and mega trends dominant to the world development, which generally can results: in openness and liberalization of economies, in forming global financial, and other markets, and sub national economics bridges, which technological base has been formed by the global information-communication net wares, and organizational base has bee created by strategic alliances, and virtual firms. Authors emphasize priority of economic impulses and motives of globalization as the contemporaneous development process of the human society and as conglomerates of other interests (political, social, cultural, and other) and its objective, and continues nature.

Key words: globalization, information, postindustrial civilizations.

JEL clasification: F 02;

Original scientific paper; Recived: May 10, 2006

“Globalni mir sputava akumulacija bogatstva
i proizvodjena i organizovana inovacija
oko privilegovanih poslova”

M. A. Sinaceur (prema: F. Peru 1986, s. 7)

1. Uvod

U istoriji ljudskog društva smjenjivale su se razvojne etape, koje su se karakterisale dominantnim specifičnostima ekonomske stvarnosti. Te etape su odgovarale konkretnim razvojnim nivoima civilizacije i imale su jasno uočljivu *diferenciu specficu*: uopšteno i uslovno govoreći, bili su to naivni optimizam antike, religiozni misticizam srednjeg vijeka, racionalni scientizam industrijskog društva i savremeni globalizam postindustrijskog društva. Navedena pođela zanemaruje brojne “elastične” granice (vremenske, geografske i dr.) i prelazne periode u kojima je dolazilo do “sudara s budućim” (izraz E. Tofflera). Ali, nesporno je da svaka od pomenutih etapa ima svoju iskristalisanu *razvojnu paradigmu* sa odgovarajućim kriterijumima i sistemima vrijednosti, koji su se revolucionarno mijenjali (različitim dinamikom u vremenu i prostoru), i to upravo na dugotrajnim prelazima između pojedinih razdoblja. Svaki novi istorijski period zahtijevao je (najčešće paradigmatičnu) *promjenu načina razmišljanja i ponašanja*, koja se u principu svodila, pored ostalog, na *prilagođavanje* civilizacijskim normama, dostignućima i izazovima (V. Drašković 2002, s. 11).

Obim i dinamika savremenih promjena koje sobom donosi globalizacija (imamo u vidu posljednje dvije decenije) su, čini se, revolucionarniji nego ikad. Možda se u tome mogu tražiti opravdanja za protivurječna i često ekstremna teorijska objašnjenja globalizacije? Koliko god najnovije promjene izgledale revolucionarno, kompleksno, dinamično i nesistemski, ipak se one na određeni način događaju zakonomjerno, pa i programirano. One imaju i svoju interesnu podlogu (jer su interesi integratori ekonomskog ponašanja) i unutrašnju logiku, koja se na razne načine objašnjava (opravdava i/ili kritikuje), zavisno od teorijskih pozicija autora i metodoloških pristupa, koji su često jednostrani, koliko god da mozaično i demokratski prikazuju *glo-*

balni pluralizam. Ne očekuju se, naravno, cjelovita i neprotivurječiva teorijska objašnjenja, ali se još manje može razumjeti nekritičko i vulgarizovano apsolutizovanje zapadnih vrijednosti i pogleda kod pojedinih autora, uz zanemarivanje sopstvene razvojne specifike (ekonomske, istorijske, kulturne, institucionalne i dr.). Pri tome ne mislimo na aktuelne (posebno ne institucionalne, demokratske, motivacione i druge pozitivne sistemske elemente), nego na neke fenomene koji su na praktičnim uzornim modelima Zapadu odavno prevaziđeni, a retorički se vrlo vješto zamagljuju *plaštom globalizacije*, da bi se opravdale postsocijalističke reforme, koje mnogi ocjenjuju kao neuspješne za većinu naroda, ali veoma uspješne za uski krug ljudi (mahom povlašćenih, koji su ponekad i u ulozi narodnih predstavnika) – vidi šire u: V. Drašković 2005.

Novo vrijeme rađa *nove paradokse*. Nasuprot globalizaciji ekonomije i drugih oblasti života, zapaža se individualizacija ličnosti. Oslobađajući prostor za kreativnost, globalizacija skida lance koji su vjekovima sputavali čovjeka. Ti lanci su bili različiti: formacijski, ideološki, politički, nacionalni, organizacioni, upravljački i slično. U periodu globalizacije suština ljudske prirode se oslobađa više nego ikada u dosadašnjoj istoriji. Možda je upravo u tome najveći domet globalizacije?!

Institut građanskog društva kao idealni instrument zaštite ljudi od vlasti ipak ne djeluje globalno, jer ga negiraju razne nacionalne, korporativne i neformalne grupne strukture koje pritiskaju individue čak više i od toliko kritikovane države (kontrolišu, redukuju slobode, potcjenjuju, prinuđuju). Iako globalizacija vjerovatno nema mnogo veze (uzročno-posljedičnog uticaja) s tim negativnim procesima na nacionalnim nivoima, očigledna je sličnost manifestovanja pojedinih fenomena na globalnom i lokalnom nivou: nekontrolisani centri moći, virtualno finansiranje, državna nemoć, nezaštićenost naroda i njegov pauperizacija, povećanje neizvjesnosti i rizika, itd.

Šta tek reći za brojne protivurječnosti globalizacije (posebno između njenih lidera i aut-sajdera), među kojima se po svojoj kontrastnosti svakako izdvaja ocjena Svjetske banke navedena u "Referatu o svjetskom razvoju 2000/2001 da "od 6 milijardi stanovnika naše planete na smjeni milenijuma 2,8 milijardi živi sa manje od 2 USA\$ na dan, a 1,2 milijardi sa manje od 1 USA\$ na dan (p. 11)?! Iako se navedeni podatak ne može tretirati kao posljedica globalizacije, nego kao činjenica da je veiki dio čovječanstva udaljen od nje, to ipak ne uklanja problem koji globalizacija mora riješiti ako želi da nosi epitet univerzalnosti i integralnosti.

2. Globalizacija i tehnološke promjene

Jednu od najznačajnijih i najjačih pokretačkih poluga savremene civilizacije predstavlja uzajamna povezanost, uslovljenost i zavisnost tržišnog privređivanja (koje u osnovi sadrži privatno preduzetništvo) i tehnološkog progressa. Ta *povratna spregra* je dokazala svoju efikasnost u razvijenim zemljama i privredama, u kojima se tehnološki progres podržava stalnom ekspanzijom kapitala i njegovim ulaganjem u profitabilne djelatnosti, a ekspanzija kapitala i njom probuđena konkurencija se napajaju novim dostignućima tehnološkog progressa, koji ima praktično neiscrpne potencijale kreiranja i usavršavanja svega postojećeg. U dinamičnom procesu globalizacije promjene utiču na značajno poboljšanje performansi firmi, a samim tim i na stvaranje konkurentskih prednosti i kompetencija. Nove tehnologije stvaraju nove šanse, uklanjaju barijere za internacionalnu trgovinu i investiranje, povećavaju transparentnost poslovanja zahvaljujući razvoju informacionih tehnologija, itd. (R. Jovović, s. ...). Dinamika pomjena uopšte i tehnoloških promjena posebno je vjerovatno *dominantna karakteristika* globalizacije. Navedena dinamika je praćena kreiranjem super-aktivnih razvojnih strategija i odgovarajućih aktivnosti za njihovu realizaciju, koje se zasnivaju na shvatanju progressa kao permanentnog transformacionog procesa, praćenog formiranjem sasvim novih struktura društva i firmi. Inovativna organizacije počiva na stalnom učenju, tj. usavršavanju postojećih znanja i sticanju novih, koje su u funkciji pri-

mjene i/ili kreacije novih tehnologija. Bez stalnog učenja i inoviranja, promjene imaju kozmetički karakter i kratkog su vijeka. Za razvoj su neophodne stalne inovacije, evolucione i revolucione (radikalne). Brzine promjena se eksponencijalno povećava, pa je zato tehnološko obnavljanje potrebno svakoj organizaciji koja teži ostvarenju uspjeha, opstanka i rasta. Izbor savremenog poslovanja je, dakle, jednostavan: biti brz ili brzo zaboravljen!

Po mnogim manifestacijama i pokazateljima, kvalitativno, kvantitativno, tehnološki i sl., savremene promjene su bitno drugačije od mnogih do sada viđenih u svijetu. U tom smislu, P. Drucker smatra da su one *radikalnije* čak i od promjena koje su nagovijestile početak Druge industrijske revolucije sredinom XIX vijeka, ili od strukturnih promjena koje su izazvale Veliku depresiju 1929-1933. godine i Drugi svjetski rat (1999, pp. IXX-X). Vjeruje se da čovječanstvo već danas raspolaže tehnologijama u oblasti komunikacija i transporta koje su neophodne za formiranje globalne svjetske ekonomije. Tome su prethodile mnoge značajne promjene koje su se u svijetu dogodile poslije II svjetskog rata, od kojih se po svom presudnom značaju za globalizaciju izdvajamo izuzetan razvoj nauke, tehnike i tehnologije, koji je omogućio tzv. „treću tehnološku (informacionu) revoluciju“. Kvalitetno nove razvojne performanse zasnivaju se na fascinantnom tehnološkom uzletu u posljednjoj četvrtini XX vijeka na polju automatike, informatike, telekomunikacija, transporta, biotehnologije, genetičkog inženjeringa, aerokosmičke tehnologije i sl. U svemu tome prednjači *globalni bum* informatičkog, komunikacionog i transportnog monitoringa. To je najviše pogodilo logici krupnog kapitala da se brže oplođuje i širi na nova tržišta¹. Vrijeme ekonomskih

¹ Osnovni izvor društvene moći po miljenju D. Landesa je *vlast nad novcem i vremenom* (1983, p. 12), a po mišljenju H. Lefebvra *vladanje prostorom* (prema: D. Harvey 1994, s. 76). Ideja o kombinaciji a) instrumenata koji mjere vrijeme (ili ga premošćuju i štede, kao npr. saobraćajna sredstva, internet i sl.), b) preciznih geografskih mapa i c) mobilnog kapitala objašnjava njihovu međusobnu funkcionalnu povezanost, zavisnost i uslovljenost, toliko potrebnu za ostvarivanje ekonomske i društvene moći, najprije u lokalnim, nacionalnim, a danas i u globalnim granicama. Mnoge tehničko-tehnološke i organizacione inovacije i modernizacije bile su funkcionalno podređene smanjivanju vremenskih i prostornih ograničenja, a

transakcija se »skraćuje« povećanjem brzine prenosa informacija, a prostor se »smanjuje« povećanjem brzine transportnih sredstava.

Savremena transnacionalna organizacija poslovanja zasniva se na dođeljivanju onih poslova perifernim proizvodnim lokalitetima koje oni mogu da urade najkvalitetnije, najbrže i najjeftinije (Vidas-Bubanja 2000, s. 178). Na taj način, kao i preko mrežnih sistema intrafirmiskog poslovanja, maksimalno se koriste razne pogodnosti (resursne, geografske, poreske i druge) koje pruža zemlja domaćin, a onda se iste prelivaju u ekstra profite i jačanje sopstvenih konkurentskih prednosti. Praksa je pokazala da je to najbolji put za stvaranje *globalnog konkurentnog proizvoda*.

Burni razvoj elektronske tehnologije omogućio je da se s lakoćom prebacuju ogromne sume novca s jednog kraja svijeta na drugi preko međunarodne finansijske mreže. Svakodnevni obim valutnih transakcija je veći od trilion dolara i stotinama puta nadmašuje iznos realno razmijenjenih roba i usluga. To znači da se stalno pojačava tendencija *odvajanja* finansijskih tokova od realne sfere proizvodnje i trgovine. Valutne spekulacije stvaraju svojevrsnu "*kazino ekonomiju*", jer u svijetu raste količina virtualnog tzv. "*fantomskog kreditnog novca*" koje emituju privatne banke s emisionom licencom. Procenat rezervnog obezbjeđenja emitovanog kreditnog

najviše su koristile upravo onima kojima kapital nije bio limitirajući faktor. Ekonomijom vremena, prostora i kapitala u praksi se ostvaruje moć, kojom se najbolje štite, specificiraju i realizuju interesi. Postojanje uzročno-posljedične relacije *ekonomija-moć-ekonomija* je ciljna funkcija interesa, a sve ostalo su sredstva za ostvarenje cilja. Dominacija novčanim, vremenskim i prostornim dimenzijama u globalnim okvirima je osnovni cilj transnacionalnih korporacija, jer je to vjerovatno najbolji način da se (pored ostalih elemenata) ostvaruju konkurentske prednosti na globalnom tržištu, a preko njih profit kao osnovni pokretački motiv. Na taj način, transnacionalni kapital superaktivnom, stratejski planiranom i funkcionalnom koordinacijom vremena, prostora, kapitala i ostalih sopstvenih razvojnih potencijala nastavlja oplodnju i dominaciju u globalnim relacijama. Racionalizovanjem i koordinacijom vremena i prostora putem korišćenja najsavremenijih informacionih, transportnih i telekomunikacionih tehnologija, krupni kapital po ekonomskoj moći uspješno konkuriše mnogim državama (kao ekonomskim subjektima) na lokalnom i međunarodnom nivou, jer se sve više svojom globalnom razvojnom filozofijom udaljava od nacionalnih koordinati i odgovarajućeg načina razmišljanja (V. Drašković Ibid., ss. 32-33).

novca je veoma nizak, tako da niče masa "fantomskog novca", koja u slučaju istovremene tražnje njihovih kreditora ne može biti isplaćena, što bi dovelo do finansijskog kolapsa.

U literaturi se pominju tzv. "*virtualne organizacije*" kao mogući tip poslovanja kojem pripada budućnost u XXI vijeku. Radi se o mreži koju čini nekoliko nezavisnih firmi, koje mogu biti rivali, kupci, dobavljači, instituti i druge zainteresovane organizacije i sl. Mrežna povezanost se zasniva na visoko sofisticiranim informacionim sistemima koji omogućuju brzi dogovor i usaglašavanje oko podele znanja, troškova, rizika i pristupa pojedinim tržištima, iako nemaju zajednički organizaciju i menadžment. Komunikacija između partnera je ne samo brza, nego i potpuna, otvorena, bez procedura, uz veliko povjerenje i ulaganje top specijalnosti i sposobnosti za efikasno obavljanje pojedinih poslova. Umrežena ekonomija (omogućena digitalizacijom) formira realne organizaciono-tehničke uslove za deregulaciju na svim upravljačkim nivoima.

Brze tehnološke promjene, praćene organizacionim usavršavanjem, ekonomskom i pravnom fleksibilnošću i finansijskom virtualnošću, radikalno su promijenile a) oblike i načine konkurencije u globalnim relacijama (intrafirmiska razmjena, stratejske alijanse i dr.), b) tradicionalnu šeme faktora proizvodnje (rad, kapital, zemlja – radnike zamjenjuju automatizovani roboti, informacije postaju resurs i sl.), c) način proizvodnje (dominacija informacija, revolucionarni napredak sredstava za rad, mrežna organizacija), d) strukturu proizvodnje (preovlađuje prenesena vrijednost), e) motivaciju zaposlenih (širenje ekonomskih i drugih motiva) i f) usavršavanja obrazovanja zaposlenih i potrebe stalnog učenja. One brzometno mijenjaju svijet u kojem živimo, izazivajući pozitivne i negativne implikacije. Njihova moć je ogromna, kao i mogućnosti koje pružaju savremene tehnologije, što opredjeljuje njihovu primarnu ulogu u dinamizaciji ekonomske globalizacije i generisanju ekonomskog rasta. Tehnološku superiornost obično prate savremene organizacione sposobnosti, marketinška i menadžmentska znanja i širenje sektora usluga. Kao rezultat informacione, transportne i komunikacione revolucije i novih pratećih tehnologija pove-

ćano je učešće *uslužne sfere* u stvaranju GDP, koje je npr. u SAD 1990. godine iznosilo čak 73% (*Statistical Abstract of the United States 1995*, p. 452). To je praćeno odgovarajućim promjenama u strukturi zaposlenosti, jer se radna snaga sve više usmjeravala u uslužni sektor, čije učešće u zaposlenosti razvijenih zemalja odavno premašuje 70%. Na taj način, u velikom stepenu se ostvaruju Bellove prognoze (1967, p. 102), prema kojima će se ekonomija transformisati od dominantne proizvodnje roba na dominantnu proizvodnju usluga, klasa profesionalaca i specijalista tehničkog profila postati najveća grupa zaposlenih, a intelektualni instituti postati vodeći. Dok je doindustrijsku eru karakterisala »igra čovjeka s prirodom«, industrijsku »igra čovjeka s vještačkom prirodom (koju je čovjek stvorio), postindustrijsku civilizaciju karakteriše »igra među ljudima« koja podrazumijeva prevazilaženje tradicionalnih načina mišljenja, ponašanja i organizacije »*asocijativnih ljudi*« koji posjeduju veći stepen kreativnog mišljenja.

3. Globalizacija vs. postindustrijsko društvo

Globalizacija se često nekritički poistovjećuje s postindustrijskim društvom, iako je ovaj drugi termin prvi upotrebio D. Bell davne 1965. godine u knjizi »Dolazak postindustrijskog društva«, dakle, mnogo prije pojave termina globalizacija. Kasnije su za označavanje postindustrijskog društva korišćeni mnogi nazivi: informatičko, inovaciono-informatičko, tehnološko, superindustrijsko, digitalno, programsko, društvo znanja, itd. Ono se može nazvati i postformacijsko društvo, posmatrano kroz prizmu teorije konvergencije. U svakom slučaju, postindustrijsko društvo se može tretirati kao temelj i uslov globalizacije, koja ima sopstvenu razvojnu logiku i manifestacije. U uzročno-posljedičnom kontekstu, postindustrijsko društvo je uzrok, a globalizacija posljedica.

Proces globalizacije je veoma tijesno povezan s formiranjem novih oblasti ekonomije: »*knowledge economy*« (ekonomija zasnovana na znanju, ili ekonomija znanja) i »*information economy*« (ekonomija zasnovana na informacijama ili ekonomija informacija). *Informacije* i *znanje* se u teoriji i praksi sve više tretiraju kao

direktne proizvodne snage (*immediately productive force*) i već odavno se razmatraju kao strateški faktor proizvodnje. Informacije imaju mnoga svojstva kao i svaka druga roba, tako da se na tržištu pojavljuje ponuda i tražnja informacija, koje imaju svoju cijenu, korisnost, troškove proizvodnje i prenosa, i sl. Unikalni značaj daju im osobine da se mogu višestruko koristiti (jer se ne troše prilikom upotrebe, ali zastarijevaju i gube vrijednost), razni potrošači ih koriste na različite načine, skuplja im je proizvodnja (kreiranje) nego umnožavanje (kopiranje), pojavljuju se stalno u novim sadržajima i oblicima, imaju izraženu konkurenciju (posebno u filmskoj, televizijskoj, video i kompjuterskoj proizvodnji i prodaji), itd. Značaj informacija u savremenoj ekonomiji i društvu dobro ilustruje formulacija iz Programa politike u oblasti informacionih resursa Univerziteta Harvard: »Bez materijala ništa ne postoji. Bez energije se ništa ne dešava. Bez informacija ništa nema smisla« (*The program of Information Resources Policy 1989*, p. 3).

Iako je princip racionalnosti osnova tržišne teorije i ponašanja tržišnih subjekata, tržišno privređivanje karakteriše visok stepen nesigurnosti, rizika, neizvjesnosti i entropije. Zato očekivanja tržišnih subjekata često mogu biti ne-realna. Informacije minimiziraju neizvjesnost i rizik, ili, kako kaže K. Errou: »Informacija je pojam koji je direktno suprotstavljen terminu neizvjesnost« (1995, s. 98). Ona omogućuje pouzdanije planiranje budućnosti, povećava kvalitet odluka i širi horizonte tržišnog izbora (D. Clark 1985, p. 27). E. Toffler smatra da se globalno društvo kreće prema slobodno organizovanoj i otvorenoj informaciji, koja će dovesti do revolucije u mišljenju, analiziranju, sintetizovanju i izražavanju informacija, a samim tim i do skoka ljudskih kreativnih mogućnosti (1990, p. 172).

Danas se vjerovatno najznačajniji oblik konkurencije sprovodi između pojedinaca, kompanija i država u *znanju*, jer ono sve više postaje osnova i pretpostavka za stvaranje bogatstva kao vječitog ekonomskog motiva i predmeta izučavanja. Treća revolucija znanja dogodila se s Internetom, a omogućila je upravljanje i organizovanje na potpuno novi način, zasnovan na produktivnom korišćenju znanja. Ono je sve više potrebno za normalno funkcionisanje

i preživljavanje. Na sreću, znanje je postalo svima lako (i relativno jeftino) dostupno: bilo gdje i bilo kada, ono je tu, lebdi oko nas u vazduhu, u neograničenom kompjuterskom prostoru – prvenstveno zahvaljujući brzom razvoju World Wide Web-a. Revolucija znanja se širi ogromnom brzinom. Ono se ne može ni izolovati, ni ograditi, ni ograničiti: informaciona infrastruktura omogućuje da se širi svijetom gotovo trenutno. Na taj način, obrazovanje se pretvorilo u izuzetno efikasnu „tehnologiju“ koja prati savremene promjene. Upravo ljudi sa svojim znanjem čine organizacije različitim, manje ili više uspješnim (ili neuspješnim). Znanje je postalo prioritetan i strateški resurs firmi. Ali, znanje traži nove načine organizovanja: poslovi se moraju obavljati na sasvim drugačiji način od tradicionalnog, što zahtijeva fleksibilne i inovativne (često virtualne) oblike organizacija, koje će stvarati uslove za konstantan protok kreativnih dostignuća. U navedenom kontekstu, citirajući riječi B. Burnesa: „Suprotstavljajući staro sa novim, nalazimo da ono što je važno kod novog nije snaga ljudskih mišića, nego snaga mozga; sposobnost da se čini inteligentno korišćenje informacija, radi stvaranja ideja koje daju vrijednost i podržavaju konkurentnost“ (1994, s. 79). Korisno je podsjećanje i na zaključak J. Riderstrakea i K. Nordstroma: “U modernim kompanijama, između 70 i 80% rada zahtijeva intelekt” (2004, s. 16).

Koristeći različite izvore podataka, V. Meljanec je tabelarno prikazao interesantne promjene strukture ukupnog kapitala (fizičkog i intelektualnog) za Zapadne zemlje i Japan u periodu od skoro dva posljednja vijeka (1800-1998). Odnos između fizičkog i ljudskog kapitala 1800. godine bio je 80% : 20% i stalno se mijenjao u korist ljudskog kapitala, da bi krajem prošlog vijeka iznosio 31% : 69%. Interesantno je da je tek 1950. godine taj odnos bio skoro identičan (52% : 48%), dok se u periodu od 1913-1998. godine potpuno preokrenuo (sa 69% : 31% na 31% : 69%) – prema: V. Meljanec 2001, s. 4. Isti autor navodi da je broj kompjutera od kraja 50-ih godina prošlog vijeka do 1999. godine povećan sa 2.000 na 200 miliona, od kojih su gotovo svi vlasnici bili korisnici Interneta (s. 5). Smatra se da se tokovi informacione razmjene preko Interneta udvostručavaju

svakih 100 dana, jer su transakcioni troškovi slanja informacija elektronskom poštom manji od uobičajene nekoliko desetina, pa čak i stotinu puta.

Informacije i znanje se značajno razlikuju od tradicionalnih proizvodnih resursa² prvenstveno svojom neiscrpnosti i neograničenosti, kao i nemogućnošću preciznog mjerenja troškova stvaranja »informacionog proizvoda«. Informatička tehnologija omogućuje odvajanje proizvodnje od prirodnih resursa, kapitala od proizvodnje, proizvođača od proizvodnog procesa, egzistencije ljudi od fizičkog rada, itd.

Znanje, informacije, umijeće, inovacije i nove ideje revolucionarno pomjeraju granice društvenog i ekonomskog rasta i razvoja, postaju ključno bogatstvo i proizvodni resurs i dominantno usmjeravaju kretanje »globalnog poretka« prema tzv. postindustrijskoj eri. Globalizacija i postindustrijska era su organski tijesno međusobno povezani i višestruko uslovljeni, a često se poistovjećuju jer su globalizaciji prethodile kardinalne *promjene* naučno-tehničkog i tehnološkog progressa, tržišne organizacije privređivanja i liberalno-demokratske organizacije društveno-političkog života. Navedene promjene su mnogi autori (C. Ayres, J. K. Galbraith, D. Bell, T. Stounier i dr.) odavno označili kao osnovna obilježja postindustrijskog društva. U najrazvijenijim zemljama su još od 60-ih godina prošlog vijeka zapažene pojave koje su nagovijestile kraj formacijskog društveno-ekonomskog razvoja, među kojima

2 Osnovne *razlike* između informacija i znanja su: a) kad se informacija jednom proizvede, može postati dostupna širokom krugu korisnika, koji je usvajanjem (prijemom i predajom) ne otuđuju od ostalih korisnika. Drugačije je sa znanjem, koje ne postoji u objektiviziranom obliku, tako da je u autentičnom obliku dostupno isključivo svom kreatoru i nije otuđivo, a kada se predaje, mijenjaju se njegova prvobitna svojstva, b) informacija je tiražna, može se umnožavati, a troškovi proizvodnje svake sljedeće kopije opadaju i teže nuli uporedo s tehničkim progresom; Stvaranje novih znanja zahtijeva sve šire informacije, veće napore i veće troškove, c) dobijene informacije su dostupne i demokratske; Znanja su rijetka, a rezultat su stvaralaštva ingenioznih pojedinaca visokog intelektualnog nivoa, d) informacije mogu biti objekt svojine (*property*), dok se znanja pojavljuju kao objekt vladanja (*possession*), e) informacija često ima karakteristike javnog dobra (*public good*), dok se znanje tretira kao personalizovano dobro (*personalized good* ili *customized good*) - prema: V. Inozemec 2000, s. 4.

je bio najradikalniji razvoj informacionih, komunikacionih, kosmičkih, biogenetičkih, transportnih i drugih tehnologija.

Tehnološki bum je doprinio povećanju efikasnosti svih drugih oblika proizvodnje i tako stvorio realne uslove za realizaciju davnašnje ideje o stvaranju nekog humanijeg i homogenijeg »*svijeta svje-tova*« (termin M. Geftera) raznih ekonomija, politika, kultura, naroda, prostora i civilizacija. Tehnološke promjene su praćene revolucionarnim promjenama u ekonomiji i politici, jer, u najširem smislu riječi ekonomska i politička vlast prelaze u ruke proizvođača informacija (T. Stounier 1986, s. 398). U informacionoj djelatnosti danas su zaposleni³ ne samo *proizvođači informacija* (naučnici, specijalisti, konsultanti), nego i *obrađivači informacija* (administrativni i upravljački personal, transportni dispečeri informacija, statističari, računovođe i sl.), *distributeri informacija* (zaposleni u oblasti obrazovanja i sredstvima masovnih informacija) i *radnici informacione infrastrukture* (operatori, radnici telekomunikacionih službi i sl. - Gleave et al. 1985, pp. 197-201).

Kao rezultat informacione i komunikacione revolucije i novih pratećih tehnologija povećano je učešće *uslužne sfere* u stvaranju GDP, koje je npr. u SAD 1990. godine iznosilo čak 73% (*Statistical Abstract of the United States 1995*, p. 452). To je praćeno odgovarajućim promjenama u strukturi zaposlenosti, jer se radna snaga sve više usmjeravala u uslužni sektor, čije učešće u zaposlenosti razvijenih zemalja premašuje 70% (OECD 1996, pp. 8-9). Na taj način, u velikom stepenu se ostvaruju Bellove prognoze iz 1967, prema kojima će se ekonomija transformisati od dominantne proizvodnje roba na dominantnu proizvodnju usluga, klasa profesionalaca i specijalista tehničkog profila postati najveća grupa zaposlenih, a intelektualni instituti postati vodeći. Dok je doindustrijsku eru karakterisala »igra čovjeka s prirodom«, industrijsku »igra čovjeka s vještačkom prirodom (koju je čovjek stvorio), postindustrijsku civilizaciju karakteriše »igra među ljudima« koja podrazumijeva prevazilaženje tradicionalnih načina mišljenja, ponašanja i

organizacije »*asocijativnih ljudi*« koji posjeduju veći stepen kreativnog mišljenja.

E. Toffler je pisao da će a) prelazak na postindustrijsko društvo postepeno rješavati konflikte između interesa društva i interesa korporacija (zagađivanje prirodne sredine, gušenje ličnosti u hijerarhijskim strukturama i sl.), b) »prirodna prava« slobode i privatne svojine biti podređena visokom nivou kvaliteta života, c) ekonomski principi uvažavati socijalne aspekte, d) hijerarhijska organizacija biti zamijenjena mrežnom strukturom, a subordinacija kolegijalnošću, e) većina informacija postati svima dostupna, i f) informacije i znanje postati objekti svojine kao »*simbolički kapital*« (1990, p. 12). Teško je provjeriti u kojem stepenu su se u praksi ostvarila navedena predviđanja, ali je sigurno da bi ti pokazatelji bili veoma različiti po raznim grupama zemalja.

4. Globalizacija i ekonomske promjene

Globalizaciju kao opšti fenomen karakterišu a) *univerzalizacija, homogenizacija i unifikacija* svijeta po nekim značajnim principima, odrednicama i normama ponašanja i b) afirmacija rastuće uzajamne povezanosti i uslovljenosti između pojedinih zemalja, regiona i kupnih firmi. Ona se razvija uporedo sa mnogim ekonomskim procesima, kao što su:

- Ekonomska *liberalizacija i denacionalizacija* robnih i finansijskih tokova na svjetskom tržištu (vidi šire u: V. Drašković, Ibid.);
- Pojava novih oblika *spajanja* raznih firmi i kupovine drugih firmi (koji predstavljaju načine opstanka i jačanja međunarodne konkurentske sposobnosti). *Strategijske alijanse* (koalicije) obezbjeđuju velike konkurentske prednosti u globalnoj privredi. Radi se o svim oblicima partnerstva, odnosno povezivanja specifičnih aspekata i interesa poslovanja dvije ili više firmi na bazi zajedničkih ulaganja, davanja licenci, kooperacije i sl. zbog pristupa nekim tržištima, poboljšanja konkurentske pozicije, osvajanja novih tehnologija, poделе rizika i sl. Firme ostaju nezavisne i poslije formiranja alijanse, koja podrazumijeva zajednič-

³ »Informacioni radnici« su u SAD 1985. godine učestvovali sa 63% u ukupnoj zaposlenosti, a sa 76% u ukupno utrošenom radnom vremenu (E. Rojers 1986, p. 112).

ko obavljanje saglasnih ciljeva, kontrolu i diobu rezultata. Rivali često postaju partneri, kao i međusobno nepovezane firme unutar grane;

- *Univerzalizacija, homogenizacija i unifikacija* međunarodnih tokova roba, usluga i resursa, tržišta, proizvodnje, tehnologije, komunikacija i finansija, koja se manifestuje u većem međunarodnom povezivanju i relativiziranju državnih granica i afirmaciji rastuće uzajamne povezanosti i uslovljenosti između pojedinih zemalja, regiona i kupnih firmi. U literaturi se pominju tzv. „*virtualne organizacije*“ kao mogući tip poslovanja kojem pripada budućnost u XXI vijeku. Radi se o mreži koju čini nekoliko nezavisnih firmi, koje mogu biti rivali, kupci, dobavljači, instituti i druge zainteresovane organizacije i sl. Mrežna povezanost se zasniva na visoko sofisticiranim informacionim sistemima koji omogućuju brzi dogovor i usaglašavanje oko pođele znanja, troškova, rizika i pristupa pojedinim tržištima, iako nemaju zajednički organizaciju i menadžment. Komunikacija između partnera je ne samo brza, nego i potpuna, otvorena, bez procedura, uz veliko povjerenje i ulaganje top specijalnosti i sposobnosti za efikasno obavljanje pojedinih poslova. Navedena partnerstva su formalnog i nestalnog karaktera, traju samo dok postoji obostrani zajednički interes. To potvrđuje činjenicu da je mrežna poslovna saradnja i kooperacija efikasniji način opstanka na tržištu od konkurencije, u kojoj se partnerstvo kombinuje sa vlasništvom. Savremeni virtualni timski partnerski „savezi“ zasnovani na fleksibilnim poslovno-organizacionim sistemima predstavljaju pouzdanu i moćnu alternativu transnacionalnoj diverzifikaciji i vertikalnoj integraciji. Oni obezbjeđuju adaptibilnu sinergističku kompetenciju raznih firmi skoncentrisanu u jakom virtualnom konkurentu, koji svima donosi koristi (V. Drašković 2002, s. 71-2);
- *Formiranje mrežne strukture* menadžmenta, proizvodnje i raspodele, globalnog tržišta i konkurencije (vidi šire u: V. Drašković 1995);
- *Razvoj po zakonima i logici krupnog kapitala*;
- *Dopunjavanje kvaliteta racionalnog ekonomskog čovjeka (homo oeconomicus)* no-

vim kvalitetima čovjeka tipa *homo creator*;

- *Brojnost oblika ekonomskog ispoljavanja*: finansijska globalizacija, globalizacija tržišta, formiranje i uticaj globalnih firmi i banaka, denacionalizacija i regionalizacija ekonomije, intenzifikacija, liberalizacija i standardizacija proizvodnje, intencionalizacija svjetske trgovine i međunarodnih ekonomskih odnosa, megatrendovi, itd.;
- *Dominacija finansijskih operacija* (posebno virtualnih), koje predstavljaju centralni sinergistički mehanizam globalizacije i oblast u kojoj je ona najviše napredovala. Zahvaljujući liberalizaciji, deregulaciji i kompjuterizaciji, višestruko su povećani obim transakcija i mobilnost kapitala, smanjeni transakcioni troškovi, internacionalizovani njegovi tokovi i pomjereni prema institucionalizovanim investitorima. Finansijske inovacije su omogućile dominaciju ogromne virtualne sume spekulativnog kapitala. Izuzetno značajnu ulogu ima pojava samostalnog *transnacionalnog kapitala*, koji je u ekonomskom smislu *anacionalan*, jer ima svoju sopstvenu egzistenciju i logiku razvoja, originalnu strukturu i unutrašnje ciljeve, veliku slobodu premještanja i slabu mogućnost kontrole (V. Drašković 2002, s. 32). Anacionalnost transnacionalnog kapitala znači da on, uslovno rečeno, postaje *globalan*, jer se sve više kreće međunarodnim tokovima i ima pristup u finansiranju sve većeg broja zemalja. Pored toga, veliko je učešće intrafirmske razmjene u ukupnom svjetskom izvozu - 1993. je iznosilo čak 33,3% (UNCTAD 1995, p. 193). Pojava derivata i raznih drugih savremenih finansijskih instrumenata ubrzala je proces osamostaljenja finansijskih tržišta (od tržišta roba i usluga), koji su počeli sve više sami sebe da opslužuju, nezavisno od realnog sektora privrede. Finansijska globalizacija je dovela ne samo do slobodnog premještanja ogromnih finansijskih sredstava kroz propustljive nacionalne granice, nego i do izmjene funkcije novca u globalnoj ekonomiji. Počelo se trgovati novcem kao klasičnom robom, pa su *valutne spekulacije* postale najunosnija tržišna operacija (Foreign Affairs N° 4/1986, p. 786);

- *Transnacionalizacija* privredne aktivnosti, koja je, pored finansijske globalizacije, najznačajnija gradivna komponenta razvoja globalne svjetske ekonomije posljednjih decenija XX vijeka. Ona je presudno uticala na njene tokove i domete, i u velikoj mjeri postala njen sinonim, jer je bitno doprinijela jačanju i ubrzanju procesa približavanja i prožimanja različitih kultura, civilizacija, država, regiona, ekonomskih sistema, tržišta i instituta. Transnacionalne korporacije (TNK) su stvorile sopstvene »galaksije« i *alijanse*, koje su umrežene imovinskim i neimovinskim odnosima, intrafirmomskom razmjenom i posjedovanjem svih faktora proizvodnje u kompleksu, koji su mobilni, multifunkcionalni i fleksibilni. Najbitnije karakteristike transnacionalizacije su *denacionalizovana* proizvodnja i transnacionalni tok roba, usluga, znanja, tehnologija i faktora proizvodnje na svjetskim tržištima i globalnom ekonomskom prostoru. Internacionalizacija i transnacionalizacija kao njen viši stepen su ne samo *faktori uticaja*, nego i osnovne *metode* realizacije ekonomske globalizacije. Karakter i stepen *ekonomske integracije* koji je dostignut pod uticajem TNK dobro reprezentuju podaci da je 1997. njihova mreža od oko 53.000 baznih jedinica sa oko 450.000 filijala u inostranstvu (UNCTAD 1997, pp. 1-2). Pored toga, međunarodna trgovina sirovinama nalazi se skoro u potpunosti pod njihovom kontrolom (90% trgovine pšenicom, kafom, kukuruzom, drvetom, duvanom, rudom gvožđa i jute, 85% bakrom i boksitom, 80% čajem i olovom, 75% bananama, sirovom naftom i kaučukom), itd. U posljednje dvije decenije svake godine je oko pola američkog izvoza realizovano preko američkih i inostranih TNK (to učešće je u V. Britaniji 80%, a u Singapuru oko 90%), najveći dio svih plaćanja povezanih s transferom najviše tehnologije realizuje se unutar TNK: u SAD i V. Britaniji je to učešće 80%, a u Njemačkoj oko 90% (Ibid., p. 55);
- *Globalna konkurencija* je neminovno poprimila karakteristike koje diktiraju multidimenzionalni procesi: od dinamičnih promjena u okruženju koji utiču na poslovanje,

preko rastuće među-zavisnosti poslovnih subjekata, do jačanja uloge javnog mnjenja, ekoloških standarda i sl. Ona pretpostavlja direktnu konkurenciju firme na svim tržištima bez promjena na proizvodu ili usluzi i bez (ili uz neznatna) prilagođavanja lokalnim zahtjevima, a kao primjer se navode elektronika, avioni, automobili, gume, satovi i sl. (D. Pokrajčić 2001, s. 109). U tom smislu, konkurentna prednost globalne firme sadrži integrisane lokalne i međunarodne prednosti. Nove faktore uticaja opredjeljuje potreba globalnog prilagođavanja. Sve više se insistira na tijesnoj konceptualnoj međuzavisnosti između *konkurentnosti* i *kompetentnosti*, pri čemu se tehnologija, sinergizam (cjelina je jača od zbira delova) i umijeće navode kao odlučujuće komponente konkurentne poslovne strategije. U uslovima globalizacije, *uvažavanje promjena* i *prilagođavanje promjenama* predstavlja jedan od osnovnih principa na kojima se grade temelji konkurentnosti. Iako su u principu najmoćnije korporacije-monopolisti potencijalno najjači konkurenti, što zvuči paradoksalno ali je tačno, ne smije se zanemariti metaforično upozorenje L. Thurowa da su tokom evolucije opstale samo one vrste koje su imale sposobnost mijenjanja i prilagođavanja, a ne najjači, kao npr. dinosauri (1996, p. 7). *Globalna konkurentnost* podrazumijeva, pored ostalog, sinergiju raznih znanja, vještina, inovacija, brzu adaptaciju, istraživačko-razvojnu strategiju, nove proizvode, visoke kvalitete i pouzdanost proizvoda, savremeni dizajn, novu tehnologiju, organizacione promjene, marketing i menadžment potencijale, mrežno poslovanje i sl., što sve obuhvata navedeni termin *kompetentnosti*. Suština kompetentnosti je u kombinovanju komplementare stručnosti i znanja zaposlenih u firmi, na bazi kojih se vrši prilagođavanje promjenama u okruženju (posebno zadovoljavanju potreba kupaca) i tako ostvaruje konkurentna prednost. Definiše se kao unikalni set mogućnosti firme i predstavlja skup organizacionih sposobnosti i *znanja* koja omogućavaju formiranje uspješne poslovne strategije (J. Goddard 1997, p. 47).

Znanje je, dakle, odlučujući faktor poslovnog uspjeha i konkurentne prednosti globalne privrede u sadašnjosti i budućnosti.

- Nesvakidašnje i višestruke *promjene i podsticaji* na ekonomskom planu. Novo vrijeme je nametnulo i *nove parametre moderne ekonomije*: znanje, informacije, istraživanja i razvoj, inovacije i informatičke tehnologije. Osnovni pravac promjena u ekonomiji uslovljen je tehnološkim promjenama, a on bitno utiče na zaposlenost i njenu strukturu, alternativnu zaposlenost, produktivnost, virtualizaciju poslovanja, mrežno poslovanje, povećanje mogućnosti intrafirmke razmjene, smanjenje posredničke uloge, stvaranje nove vrijednosti zasnovane na znanju, smanjenje životnog ciklusa proizvoda, povećanje stepena zadovoljenja potreba korisnika, itd. Navedene promjene se posebno manifestuju u oblasti elektronskog poslovanja i elektronske trgovine. Elektronsko poslovanje je omogućeno primjenom informacionih i komunikacionih tehnologija, preko kojih su razvijeni distribucionih sistemi podataka na globalnom nivou. Ono obuhvata sve veći obim ekonomskih aktivnosti firme, a posebno njene komercijalne transakcije, što povećava njenu ukupnu poslovnu efikasnost. Misli se na standardizovanu proizvodnju i prenos digitalnih informacija (tekstovi, vizuelni i zvučni zapisi, dokumenta i sl.) putem kompjuterskih i telekomunikacionih veza, kojima se značajno ubrzava protok informacija na međufirmskim i međuorganizacijskom nivoima. Razvoj mrežnih informacija i elektronskih transakcija doveo je do posledičnog formiranja elektronskog tržišta, koje se zasniva na Internet globalnoj kompjuterskoj mreži, koja je dostupna ogromnom broju korisnika. Prednosti elektronskog poslovanja su evidentne: veća dostupnost informacija, olakšavanje poslovne komunikacije, brzina i pouzdanost komunikacije (dijaloga) između prodavca i kupca, relativizacija vremenskog i prostornog faktora, značajno smanjenje transakcionih troškova, brza procjena tržišnog ambijenta, mogućnost bržeg reagovanja i prilagođavanja na tržišne promjene, povećanje značaja konkurencije,

veća mogućnost izbora potrošača, itd. Bum elektronskog poslovanja (preko Interneta kao globalne kompjuterske mreže, odnosno brzog digitalnog komunikacionog sistema u globalnim razmjerama) uslovio je formiranje specifičnog elektronskog tržišta. Iako to tržište još uvijek u fazi burnog razvoja (u procentualnom, infrastrukturnom i institucionalnom smislu), očekuje se njenovo brzo širenje zahvaljujući prvenstveno dominaciji virtualnih trgovinskih firmi, koje elektronskim putem komuniciraju s klijentima distribucije u globalnom okruženju. Veliki broj firmi koristi sajtove na Webu za dobijanje potrebnih informacija o proizvodima, kupcima, dobavljačima i posrednicima, za olakšavanje poslovnih aktivnosti, povećanje njihove brzine, sigurnosti i sl., kao i za smanjivanje transakcionih troškova (J. Končar 1999, s. 295-6).

- *Klasterizacija ekonomije* kao jedan od vektora razvoja globalne ekonomije i temelja globalizacije (zajedno sa komunikacionim sistemima koji su omogućili mrežnu logistiku i standardizaciju kvaliteta u globalnim relacijama i granicama realnog vremena). Klasteri su najpropulzivniji privredni blokovi na makronivou pojedinih država. Obuhvataju mreže nezavisnih proizvodnih i uslužnih firmi, od isporučilaca, tehnoloških inovatora i know-how institucija (univerziteta, naučno-istraživački instituti, inženjering centri i sl.), preko povezujućih tržišnih instituta (brokeri, konsultanti i sl.) do potrošača. Svi oni na svoj način učestvuju u lancu stvaranja nove vrijednosti, preko sniženja transakcionih troškova. Zasnivaju se na forsiranju unikalnih preimущества i najefikasnijih proizvodnji, a uključuju firme i organizacije koje su povezane geografskim položajem i konkretnom proizvodnjom. Uloga geografske bliskosti se svodi na akumuliranje kritične mase socijalnog i ljudskog kapitala (shvaćenog kao kombinaciju naučnog, proizvodnog i inovacionog potencijala). Smatra se da je klasterizacijom kao specifičnom i složenom kombinacijom konkurencije i kooperacije na raznim nivoima, odnosno kao "novim talasom razvoja kapitalizma" (izraz E. Tofflera) već

obuhvaćeno preko 50% privreda razvijenih zemalja. U literaturi se kao primjer klasterizacije navodi Finska, koja raspolaze sa 0,5% svjetskih šumskih resursa, učestvuje sa 10% svjetskog izvoza drveno-prerađivačke industrije i 25% svjetske proizvodnje papira. Dalje, ona na telekomunikacionom tržištu učestvuje sa 30% svjetskog izvoza opreme mobilne telefonije i čak 40% svjetskog izvoza mobilnih telefona (M. Afanasjev i L. Mjasnikova 2005, s. 82).

5. Zaključak

Savremeni međunarodni ekonomski procesi predstavljaju dio dugoročne svjetske tranzicije od industrijskog prema postindustrijskom društvu i od internacionalizacije privrednog života prema globalizaciji. Mnogi ekonomski, tehnološki, institucionalni, politički, kulturni i drugi parametri pokazuju protivurječne tendencije: globalizacija s jedne strane ujedinjuje svijet, a s druge ga dijeli na postindustrijsku civilizaciju i razne varijante doindustrijske i industrijske civilizacije. Teškoće objašnjavanja i razumijevanja složenih i protivurječnih procesa globalizacije, a posebno njenih brojnih posljedica i prapratnih pojava nije moguće jed-noznačno objasniti, osim možda postojanjem veoma izražene antinomičnosti razvoja ljudskog društva uopšte, kao i eksponencijalnim obimom i dinamikom promjena. Činjenica je da se brzometno reprodukuju i antinomije i promjene, koje doprinose globalnim integracionim i dezintegracionim procesima (separatizam, terorizam, ratovi i sl.). Iako naš zaključak zvuči pesimistički, i jedni i drugi procesi zakonomjerno narušavaju demokratiju i slobode, jer stvaraju nove temelje autoritarizma (prvenstveno finansijske oligarhije) sa hijerarhijskom strukturom odnosa – kako globalnih, tako i lokalnih snaga. Demokracija i ekonomske slobode uglavnom o(p)staju u retoričkim fasadama.

Glavni promoteri ekonomske globalizacije su transnacionalne korporacije, transnacionalne banke, međunarodni finansijski centri moći, međunarodne i regionalne organizacije. Osnovni oblici manifestovanja globalizacije su finansijski, investi-

cioni i trgovinski procesi, a osnovna strategija njene realizacije je istovremeno lokalna i globalna, jer je to preduslov unifikacije međunarodnih standarda ekonomskog ponašanja.

Globalne strategije su dominantno zasnovane na znanju, a nacionalne ih podržavaju i prilagođavaju im se u manjoj ili većoj mjeri. Tu alternativa praktično ne postoji (osim fatalistička).

Globalizacija ruši, zamagljuje i marginalizuje sve ranije kriterijume podjele (političke, ideološke, nacionalne, klasne, rasne, vjerske i sl.) i potčinjava ih racionalnom i univerzalnom ekonomskom kriterijumu, koji, po prirodi stvari, vodi dominaciji i moći onih koji raspolaze mobilnim kapitalom, tehnologijom, znanjem i informacijama. Krupni kapital u raznim oblicima ruši sve barijere i preko njega se na globalnom planu skoro sve rješava.

Svijet XXI vijeka će sigurno, po mnogo čemu, biti globalan. Pa ipak, i pored nezapamćene otvorenosti i međusobne zavisnosti, koje prate globalizaciju, a omogućene su bumom informacionih, komunikacionih i transportnih tehnologija, ne primjećuje se značajnije povećanje ekonomske, građanske, pravne, institucionalne, političke, kulturne i civilizacijske homogenizacije svijeta. Paradoks globalnih nejednakosti (razlika) je previše uočljiv, i to je možda najtanja vezivna nit globalizacije. U tom pogledu se otvaraju mnoga pitanja, među kojima nam se po svom značaju izdvajaju dva: prvo, da li globalizacija, u kojoj mjeri i u kojim oblicima može prevazići "sukobe civilizacija" (S. Huntington) i smanjiti stepen mogućnosti dramatičnih ishoda, i drugo, da li ona vodi globalizaciji sloboda, demokratije i ekonomskog razvoja?

Globalizacija se ne može svoditi na tehnološke faktore povezivanja (Internet, brzi transport, dislokacija proizvodnje kompjuterskih čipova i sl.). Ali, bez njih se ne bi ni govorilo o globalizaciji, niti bi ona imala šansu za dalji razvoj univerzalizacije svijeta po raznim pokazateljima. Upravo najnovije tehnologije pružaju osnovu i svakim danom sve više otkrivaju nove mogućnosti ljudskog razvoja. Posebna je priča o neravnomjernom geografskom rasporedu primjene tih tehnologija (koja najčešće slijedi logiku jeftinije i brojnije radne snage), i dominaciji tehnoloških inovatora. Tehnološki bum je doprinio povećanju efikasnosti svih oblika proizvodnje i stvorio početne uslove za realizaciju davnajšnje ideje o stvaranju nekog humanijeg i homogenijeg »svijeta svjetova« (termin M. Geftera)

raznih ekonomija, politika, kultura, naroda, prostora i civilizacija.

Brojne protivurječnosti globalizacije neminovno otvaraju i mnoga druga pitanja, na koja nije moguće dati jednoznačan i pouzdan odgovor: Da li eksploatacija jeftinih resursa, stvaranje uticajnih sfera i velikih monopolskih sistema međunarodne političke, ekonomske i vojne kontrole, širenje ideološke dominacije, indoktrinacije i raznih oblika neokolonijalizma podsjeća na stvaranje novih imperija i da li sve to na određeni način vodi u novu ekonomsku dogmu, novi ekonomski determinizam i redukcionizam? Da li globalizacija više vodi univerzalizaciji ili sukobu civilizacija (pri čemu želimo da budemo istorijski optimisti)? Da li je globalizacija više predstavlja odnose ekonomske međuzavisnosti ili ekonomske zavisnosti? Da li ona ima više dobitnika ili gubitnika (iako se u globalu radi o nultom zbiru)? Koliko ima haosa u globalnom poretku i na kojim je poljima globalizacija masovni fenomen, a na kojim nije? Da li se u uslovima polarizacije ekonomskog centra od ekonomske periferije može govoriti o globalnoj ekonomiji i da li je Nobelovac Džejms Tobin pošao upravo od te pretpostavke da ne postoji globalna ekonomija kad je 1999. tvrdio da za upravljачem globalizacije ne stoji niko? Itd.

Moramo živjeti s nealternativnošću globalizacije kao izvora sukoba, šansi, rizika i konkurencije. Moramo joj se prilagođavati i pokušavati od nje izvući što više koristi, iskoristiti što više šansi i mogućnosti koje ona pruža, ublažiti njena brojna negativna dejstva i pri svemu tome sačuvati što više svojih pozitivnih ekonomskih specifičnosti.

Literatura:

Afanasjev, M. i Mjasnikova, L. (2005), "Mirovaja konkurencija i klasterizacija ekonomiki", Voprosi ekonomiki № 4, ss. 75-87.

Burnes, B. (1994), *Managing Change*, London: Pitman Publishing.

Clark, D. (1985), *Post-Industrial America: a Geographical perspective*, New York-London.

Drašković, Veselin (2002), *Kontrasti globalizacije*, Beograd-Kotor: Ekonomika i Fakultet za pomorstvo.

_____ (2005), "Mrežno povezivanje kao nova paradigma strategijskog uprav-

ljanja poslovnim procesima", *Strategijski menadžment* br. 1-2, ss. 55-58.

Drucker, P. F. (1999), *Management Challenges for the 21st Century*, New York: Harper Business.

Elson, K. T. et al. (1995), *Voluntary Organizations: Citizen-ship, Learning and Change*, Nottmham.

Errou, K. (1995), "Informacija i ekonomičkoje povedenije", *Voprosi ekonomiki* № 5, ss. 95-103.

Foreign Affairs № 4/1986.

Gleave, D. et al. (1985), *The impact of New Technology on the Labour Market and Demands for Information Services*, London.

Goddard, J. (1997), "The Architecture of core competence", *Business Strategy Review* № 1.

Harvey, David (1994), "Prostor i moć", *Ekonomika* br. 4-6, ss. 72-80.

Inozemcev, Vladislav (2000), "Paradoksi postindustrialnoj ekonomiki", *Mirovaja ekonomika i međunarodnije otnošenija* № 3, ss. 3-11.

Jovovic, R. (2005), "Nova paradigma razvoja Crne Gore u procesu globalizacije", *Preduzetnička ekonomija* br. 10, ss.

Landes, D. (1983), *Revolution in Time: Clock and the Making of the Modern World*, Cambridge, Mass.

Končar, Jelena (1999), "Elektronsko poslovanje u trovinskom preduzeću", *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici* br. 4, ss. 293-300.

Meljancev, V. (2001), "Informacionaja revolucija - fenomen novoj ekonomiki", *Mirovaja ekonomika i međunarodnije otnošenija* № 2, ss. 3-10.

OECD 1996, *Quarterly Labour Force Statistics* № 1.

Peru, Fransoa (1986), *Za filozofiju novog razvoja*, Beograd: Matica srpska, Evropski centar za mir i razvoj i Cecos.

Pokrajčić, Dragana (2001), "Multinacionalno i globalno preduzeće", *Ekonomika preduzeća* br. 3-4, ss. 100-10.

Riderstrale, J., Nordstorm, K. (2004), *Funkey business*, Beograd: Biblioteka Copy Paste.

Rojers, E. M. (1986), *Communication Technology: The New Media in Society*, New York. *Statistical Abstract of the United States* 1995.

Stounier, T. (1986), *Informacionnoje bogatstvo: profil postindustrialnoj ekonomiki. Novaja tehnokratičnaja volna na Zapade*, Moskva: Mislj.

Thurow, L. (1996), *The future of Kapitalism*, New York: W. Marrow and Company.

Toffler, A. (1990), *Pownershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21th Century*, New York.

Tobin, Džejs (1999), »Globalnaja ekono-

mija: kto u rulja?«, *Problemi teorii i praktiki upravljenja* N° 1.

Vidas-Bubanja, Marijana (2000), »Globalizacija svetske ekonomije«, *Ekonomika preduzetništva* br. 7-8, ss. 178-81.

UNCTAD (1995), *World Investment Report 1995, Transnational Corporations and Competitiveness*.

UNCTAD (1997), *World Investment Report 1998, "Trends and Determinants"*.

GLOBALIZATION IN ECONOMICS CONTECTS

Conclusion

Contemporaneous international economics processes are part of long term transition from the industrial to the postindustrial society and from internationalization economic life to globalization. A lot of economic, technological, institutional, political, cultural and other parameters show controversial tendencies: globalization, from one side, has united world, and from the other side, divides on postindustrial civilization and different types pre industrial and industrial civilization. Difficulties in understanding complex and contradictory processes of globalization, especially its numerous consequences, can't be simple explained, beside maybe the existence a very expressive antinomy development of the society generally, and exponential volume and dynamic of changes. Antinomies and changes have been producing very fast, that has been contributing not only to the global integration, but also disintegration processes (separatism, terrorism, wars, ect.). Although conclusion sounds pessimistic, both processes regularly destroy democracy and freedom, because of the fact that they have created a new base of authoritarianism (first of all financial oligarchy) with hierarchical structures of relationship – global and local forces.

The main promoters of economic globalization are: transnational corporations, transnational banks, international centers of power, international and regional organizations. The main manifestation forms of globalization are financial, institutional and trade processes, and the base strategy of its realization is, at some time, local and global, because it is presumption of unification the international standard of economic behavior.

Global strategies are dominantly based on knowledge, and national strategies have supported them and adapted to the global strategies. Globalization destroys, hide and marginalize all former criteria of division (politics, ideological, national, class, race, faith ect) and to subjugate them to rational and universal economics criteria which, naturally, leads to domination and power those which have mobile capital, technology, knowledge, and information. Capital in different forms, destroys all barriers, and it is tool for solving all at the global level.

The world XXI century will be surely, by many things, global. But in spite of the fact that world is open and interdependent, in the process of globalization, that have been supported by development of information, communication and transport technologies, homogenization of the world has not been achieved (regarding

economy, institution, politic, culture). Paradox global inequality (differences) is very obvious, and it is maybe very problematic characteristics of globalization. It has opened many questions. First off all, two of them are very important: first, whether globalization can overcome "confrontation of civilization" (S. Hantingont) and diminishes possibilities of dramatics results, and second, does it lead to global freedom and democracy.

Globalization is not only communication technologies (Internet, fast transport, digitalization), but, without them that process would be different. New technologies provides new directions of human development. But these technologies have not been spread equally. Technologic boom has contributed enhancing efficiency all types of production and has created beginning conditions for realization of the creating homogeny and more human society "world of worlds" (term of M. Gefier) different economies, cultures, politics, nation, spaces, and civilization. Numerous controversies of globalization open many questions, which can't answer simply and reliable. Whether exploitation of cheap resources, creating sphere of influence, and great monopolistic systems international politics, economic and arm control, spreading ideological domination, new form of colonization remind on creating of new empires? Is it way to the new economic determinism and reductionism? Whether globalization leads more to unionization or conflict of the civilization (regarding that, we wish to be optimist)? Whether globalization represents relation of economic dependence or independence? Whether we have more beneficiaries or losers (although globally it is zero total)? How much chaos is present in the global order, and where globalization is mass phenomena, where not? Whether in condition of polarization economic center from economic periphery can speak about global economy? Whether Nobel laureate Tobin started from this presumption when he admitted that globalization is process without a leader?

We have to leave with globalization without alternative as source of conflict, chances, risk, and competition. We have to adapt to that process, and have to derive more benefit, to mitigate its numerous negative activities and preserve own positive economic specificity.
